

TAPATUMO BŪVIŲ IR SOCIALINĖS ADAPTACIJOS MOKYKLOJE RODIKLIŲ RYŠYS

Visvaldas Legkauskas

Doktorantas
Vytauto Didžiojo universitetas
Psichologijos katedra
K. Donelaičio g. 52, LT-3000, Kaunas
El. paštas: Visvaldas_Legkauskas@fc.vdu.lt

XX amžiaus pabaigoje tapatumo problematika socialinių mokslų literatūroje labai plačiai nagrinėjama. Užtenka pažvelgti į psichologijos literatūros šaltinių duomenų bazes PsychLit arba PsychInfo, kad įsitikintume, jog labai nedaugelis sąvokų paskutinio XX amžiaus dešimtmčio psichologijos literatūroje pasitaiko dažniau nei sąvoka *identity*. Tai nestebina – vis greitėjančios pokyčiai, vis mažėjantis pasaulis nepalaujami aišrina pagrindinį identiteto klausimą – „Kas aš esu?“

Iš lietuvių psichologų pirmasis šią problematiką ėmė nagrinėti ilgus metus JAV dirbęs ir gyvenęs Pikūnas (1990, 1994; Pikūnas ir Palujanskienė, 2000), tačiau pastaraisiais metais pasirodė ir daugiau darbų šia tema (Antinienė, 1999; Vaičiulienė, 1999a, 1999b). Lietuviai psichologai, atlikdami tapatumo problematikos tyrinėjimus, remiasi Eriko Eriksono (1968) teorija ir James Marcia (1967, 1966, 1980; Marcia, Waterman, Matteson, Archer ir Orlofsky, 1993) sukurta ego identiteto būvių paradigma.

Eriksonas teigia, kad paauglystėje žmogui iškyla uždavinys susirasti savo vietą visuomenėje, rasti unikalią savo savybių, norų, sugebėjimų ir

visuomenės teikiamų jų realizacijos galimybių pusiausvyrą. Marcia požiūriu, tokia pusiausvyrą yra surandama po ieškojimų ir galimybių peržvalgos atliekant pasirinkimus keliuose pagrindinėse žmogaus gyvenimo srityse – tarpasmeninių santykių, pasaulėžiūros ir darbo. Kombinuodamas ieškojimų ir pasirinkimo kriterijus Marcia skiria keturis tapatumo būvius.

Į paauglystę žmogus įžengia dar nedaręs jokių ieškojimų, nes tam nebuvo poreikio. Nesant ieškojimų dažnai nėra ir jokių pasirinkimų, žmogus tiesiog plaukia pasroviui (*sumaišties būvis*). Tačiau žmogus gali būti ir padaręs pasirinkimus, paprastai remdamasis artimų žmonių, dažniausiai tėvų, autoritetu (*prisiimto tapatumo būvis*). Paauglystėje žmogui pradeda vertis draugų, darbo, pažiūrų pasirinkimo galimybės. Nėgana to, vakarietiška individualistinė visuomenė primygtinai klausia „koks yra TAVO pasirinkimas?“ Tai pastūmėja žmogų į paieškas (*moratoriumo būvis*). Idealiu atveju galiausiai žmogus padaro jį išreiškiančius pasirinkimus, kitaip tariant, *sukuria savo tapatumą*. Susidomėję skaitytojai platesnį šios paradigmos teorinių aspektų apibūdinimą gali rasti anksčiau

skelbtuose darbuose (Pikūnas ir Palujanskienė, 2000; Vaičiulienė, 1999a, 1999b).

Apskritai tapatumo formavimosi procesą galima apibūdinti kaip žmogaus ir jo socialinės aplinkos pastangas apibrėžti tarpusavio santykį. Sukurtas tapatumas gali būti suprantamas kaip sėkmingas tokio santykio apibrėžimas, kai žmogus sugeba sukurti sau ir aplinkiniams suprantamą integruotą savęs ir savo vietos socialinėje aplinkoje apibūdinimą. Idealiu atveju toks apibūdinimas turėtų apimti aiškų savęs ir savo aplinkos pažinimą, savo galimybių ir aplinkos reikalavimų suvokimą ir realų planą, kaip būtų galima suderinti savo galimybes su socialinės aplinkos keliamais reikalavimais.

Logiška manyti, kad tokio tapatumo suformavimas turėtų sietis su geresne žmogaus socialine adaptacija. Bendruoju požiūriu (socialinę) adaptaciją galima apibrėžti kaip žmogaus gebėjimą konkrečioje (socialinėje) aplinkoje patenkinti savo poreikius padedant ar bent jau netrukdam to paties padaryti ir aplinkiniams. Nepaisant, kad visiškai išvengti konflikto su aplinka nėra įmanoma, geros adaptacijos atveju konflikto lygis yra gana žemas, kad tiek žmogus, tiek ir aplinkiniai gali nuolat patenkinti savo poreikius.

Tačiau kas būtent yra geros socialinės adaptacijos kriterijus, priklauso nuo konkrečios socialinės aplinkos ir joje dominuojančių vertybių. Skirtingos socialinės grupės ir pogrupiai kelia savo nariams skirtingus ir dažnai nesuderinamus reikalavimus. Tai, kas padeda gerai adaptuotis bendraamžių draugų subkultūroje, gali trukdyti adaptuotis mokykloje kaip institucijoje. Individualistinėje Vakarų visuomenėje, kur pagrindinės vertybės yra pasirinkimai ir pasiekimai, identitetas kartais apibrėžiamas kaip adaptacijos sąlyga ir komponentas (Worchel & Goethals, 1989; Waterman, 1992). Iš tikrųjų sa-

ve pažįstantis žmogus gali pasirinkti geriausiai sau tinkamą aplinką, geriausiai save išreiškiančią veiklą ir taip gali geriausiai patenkinti savo poreikius.

Tačiau nereikia pamiršti, kad realiai aplinkos pasirinkimo ir keitimo galimybės yra daugiau ar mažiau ribotos. Jei tapatumą sukūręs žmogus patenka į aplinką, kuri yra sunkiai suderinama su jo savęs suvokimu ir vertybėmis, jis patirs konfliktą. Jei jis neturės galimybių tos aplinkos pakeisti, jo sukurtas tapatumas realiai pablogins, o ne pagerins jo adaptaciją. Čia ir glūdi šio tyrimo problema: ar tapatumo suformavimas mokiniui padeda geriau adaptuotis Lietuvos mokyklos aplinkoje? Ši formuluotė, žinoma, per daug bendra ir ją reikia konkretinti siejant ne tapatumo sukūrimą su socialine adaptacija, bet bandant įvertinti konkrečių tapatumo būvių ir konkrečių adaptacijos mokykloje kintamųjų ryšį.

Užsienio autorių tyrimai taip pat rodo, kad tapatumo būviai su įvairiais socialiniais adaptacijos kintamaisiais siejasi skirtingai, ir ne visada pasiektas tapatumas yra tas tapatumo būvis, kuris užtikrintų žmogui didžiausią gerovę. Adamsas, Bennionas ir Huh (1989) nurodo, kad kitaip, negu galėtų būti laukiama, „aukštuosius“ sukurto tapatumo ir moratoriumo būvius pasiekę žmonės pasižymi mažesniu pasitenkinimu socialiniais santykiais nei žmonės, priskiriami prisiimto tapatumo ir tapatumo sumaišties būviams. Adamsas ir kiti mano, kad moratoriumo būvį pasiekusieji gali būti nepatenkinti savo santykiais dėl socialinio spaudimo tapatumui sukurti, tuo tarpu sukurto tapatumo būvio žmonės gali būti jautrūs jų sukurto tapatumo ir egzistuojančios socialinės aplinkos neatitikimui.

Watermanas (1992) nurodo, kad žmonės, pasiekę sukurto tapatumo ir moratoriumo būvius, yra socialiai patrauklesni, populiariesni nei pri-

siimto tapatumo ir tapatumo sumaišties būvio žmonės. Tai nestebina, nes šie būviai pasižymi tokiais socialinę sąveiką skatinančiomis sąvybėmis kaip atvirumas patirčiai, žemas autoritarizmas, negyvybinis reagavimas į kritiką ir pan. (Marcia, 1993).

Literatūroje yra nemažai duomenų apie tapatumo būvio ryšį su įvairiomis elgesio problemomis (pvz., psichoaktyvių medžiagų vartojimu, nusikalstamumu, pan.). Tačiau tokių elgesio problemų pasitaiko bendroje populiacijoje nedaug. Todėl vietoje to čia pateikiame tyrime pasirinktas elgesio adaptyvumo mokykloje kriterijus. Adaptyvus elgesys mokykloje čia suprantamas kaip elgesys, kuris netrikdo mokyklos tvarkos ir bendravimo su mokyklos bendruomenės nariais. Nors nepavyko rasti tyrimų, nagrinėjusių elgesio konkrečiose institucijose ryšį su tapatumo būviais, galima manyti, kad prisiimto tapatumo būvio tiriamieji turėtų pasižymėti adaptyviausiu elgesiu įvairiose institucijose (ir mokykloje), nes jie labiau nei kitiems tapatumo būviams priskiriami tiriamieji yra linkę griežtai laikytis normų (Marcia, 1980). Moratoriumo būvio tiriamieji dėl savo ieškojimo ir tam būdingo normų kvestionavimo turėtų pasižymėti prasčiausiu prisitaikymu prie mokyklos tvarkos.

Nepaisant sužadinto susidomėjimo tapatumo problematika, Lietuvoje kol kas nebuvo atliekama tyrimų, kurie nagrinėtų tapatumo būvių ir socialinės adaptacijos kintamųjų ryšį. Todėl šiame straipsnyje yra siekiama pateikti empirinių duomenų apie tapatumo būvių ir socialinės adaptacijos mokykloje rodiklių ryšį.

Remiantis pirmiau išdėstytais teoriniais samprotavimais ir tyrimų duomenimis, buvo suformuluotos tokios tyrimo hipotezės:

1) Sukurto tapatumo ir moratoriumo būvio tiriamieji bus mažiau patenkinti savo santykiais

su bendraklasiais nei tiriamieji, priskiriami tapatumo sumaišties ir prisiimto tapatumo būviams.

2) Sukurto tapatumo ir moratoriumo būvio tiriamieji bus populiariausi tarp savo bendraamžių nei tiriamieji, priskiriami prisiimto tapatumo ir tapatumo sumaišties būviams.

3) Prisiimto tapatumo būvio tiriamieji pasižymės adaptyviausiu elgesiu mokykloje, moratoriumo būvio tiriamieji – mažiausiai adaptyviu.

Empiriniams tapatumo tyrimams Lietuvoje jau yra naudojama viena iš pažangiausių šios tyrimų tradicijos metodikų – Geraldo Adamso ir jo kolegų (Adams, Shea ir Fitch, 1979; Adams Bennion ir Huh, 1989) sukurtas Išplėstinis objektyvus ego tapatumo būvio matas (IOEIBM) (Vaičiulienė, 1999a, 1999b). Tačiau reikia pastebėti, kad kol kas literatūroje nėra duomenų apie Adamso ir kolegų (1989) sukurtos IOEIBM metodikos lietuviškos versijos patikimumą ir tinkamumą. Todėl papildomas mano tyrimo tikslas buvo surinkti tokius duomenis.

Metodika

Tiriamieji. Tiriamieji buvo šešios klasės dvyliktojų iš trijų skirtingų Kauno mokyklų, po dvi iš kiekvienos mokyklos. Viena mokykla buvo gimnazija. Atliekant tyrimą iš viso dalyvavo 110 tiriamųjų – 64 merginos ir 46 vaikinai. Visų tiriamųjų amžius buvo 17 metų arba 18 metų, modalus amžius – 17 metų. Iš anksto susitarus su klasių auklėtojais, tiriamųjų buvo paprašyta atsakyti į tyrimo klausimą, kaip jauni žmonės daro pasirinkimus. Už dalyvavimą nebuvo siūlomas joks atlygis.

Kintamųjų įvertinimo būdai. Tyrimas buvo atliekamas per klasių auklėtojų pamokas ar klases valandėles. Dalyviams buvo perskaitomas standartinis tyrimo pristatymas ir Išplėstinio objektyvaus ego tapatumo būvio mato (Adams ir

kiti, 1989) instrukcija bei parodomas žymėjimo pavyzdys. Tiriamųjų buvo prašoma nurodyti savo vardą, pavardę, amžių, lytį, mokyklą, klasę. Tiriamiesiems pateiktos įvertinimo priemonės buvo Išplėstinis objektyvus ego tapatumo būvio matas ir Subjektyvios socialinės adaptacijos skalė. Populiarumas klasėje buvo įvertintas paprašant tiriamųjų nurodyti tris labiausiai mėgstamus bendraklasius. Populiarumo koeficientas kiekvienam tiriamajam buvo nustatomas dalijant gautų pasirinkimų skaičių iš visų galimų gauti pasirinkimų skaičiaus. Dalyviai užpildydavo klausimynus per 20–50 minučių, dauguma tiriamųjų baigdavo atsakinėti į teiginius per 35 minutes. Tuo pat metu tiriamųjų klasės auklėtojos buvo paprašytos užpildyti kiekvienam tiriamajam Elgesio problemų skalę. Šią skalę užpildyti vienam mokiniui trukdavo maždaug 45 sekundes.

Išplėstinis objektyvus ego tapatumo būvio matas (IOEIBM) (Extended Objective Measure Ego Identity Status, Adams ir kiti, 1989). Adamso ir kolegų (Adams, Shea ir Fitch, 1979; Grotevant ir Adams, 1984; Adams, Benion ir Huh, 1989) sukurtas objektyvus ego ta-

patumo būvio matas yra populiariausias iš dabar naudojamų klausimynų tapatumo būviui tirti. Adamsas ir kiti (1989) pateikia jo patikimumo ir validumo analizę.

IOEIBM turi 64 teiginius. Tiriamasis atsako į teiginius, pažymėdamas šešių intervalų Likerto skalėje kiek sutinka su teiginiu nuo „visiškai sutinku“ (6) iki „visiškai nesutinku“ (1). Metodika skirta atskirai įvertinti tapatumo būvį ideologinėje ir tarpasmeninių santykių srityse. Ideologinės srities klausimai apima darbą, politines ir religines pažiūras ir gyvenimo stilių. Tarpasmeninės srities klausimai liečia santykius su tėvais, draugais, požiūrį į draugavimą su kita lytimi bei požiūrį į lytinius vaidmenis. Gaunamos aštuonios skalės, leidžiančios arba įvertinti kiekvieno iš keturių būvių lygį ideologinėje ir tarpasmeninių santykių srityse, arba klasifikuoti tiriamuosius į vieną iš keturių būvių.

Subjektyvios socialinės adaptacijos skalė (SSAS) buvo sukonstruota specialiai šiam tyrimui, siekiant išsiaiškinti tiriamųjų moksleivių patitenkinimą socialiniais santykiais. SSAS yra 14 teiginių, kur šešių intervalų Likerto skalėje reikia pažymėti atsakymą, kiek sutinkama su teigi-

1 lentelė. Subjektyvios socialinės adaptacijos skalės (SSAS) teiginiai

1. Mokykloje turiu pakankamai draugų
2. Esu patenkintas (-a) savo santykiais su bendraklasiais
3. Yra daug bendraklasių, kurie džiaugiasi mano nesėkmėmis ir/ar stengiasi man pakenkti
4. Dauguma klasiokų mane gerbia
5. Dauguma bendraklasių mane mėgsta
6. Klasėje priešų neturiu
7. Kai esu mokykloje, man patinka leisti laiką bendraklasių būryje
8. Yra daug bendraklasių, kurie manęs vengia
9. Dauguma mano bendraklasių man patinka
10. Tarp manęs ir bendraklasių retai kyla konfliktų
11. Yra daug bendraklasių, kurie prireikus man padeda
12. Jaučiuosi bendraklasių ignoruojamas
13. Dauguma bendraklasių su manimi elgiasi draugiškai
14. Jaučiuosi bendraklasių nesuprastas

niu nuo „visiškai sutinku“ (6) iki „visiškai nesutinku“ (1). Teiginiai 3, 8, 12, 14 vertinami atvirkščiai. Visi skalės teiginiai skirti subjektyviam respondentų įvairių savo santykių su bendraklasiais aspektų suvokimui. Skalės vidutinio suderinamumo rodiklis Conbach α buvo lygus 0,88. SSAS teiginiai pateikiami 1 lentelėje.

Elgesio problemų skalė (EPS) taip pat buvo sukurta specialiai šiam tyrimui, siekiant gauti objektyvių žinių apie mokinių elgesį. Pokalbiuose su mokytojais buvo siekiama išsiaiškinti, koks mokinių elgesys kelia jiems problemų. Remiantis tokių pokalbių medžiaga buvo sukurtas 13 teiginių klausimynas, kuriame mokytojai pagal šešių intervalų Likerto skalę nuo „labai dažnai – visada“ (1) iki „labai retai – niekada“ (6) turėjo nurodyti, kiek dažnai jie stebi tam tikrą mokinių elgesį. Trylikos teiginių skalės Cronbach α buvo lygus 0,92. EPS teiginiai pateikiami 2 lentelėje.

Tyrimo rezultatai

IOEIBM skalių patikimumas ir tinkamumas. Skalių vidinis suderinamumas buvo įvertintas apskaičiuojant Cronbach α skalėms. Skalių vidinio suderinamumo įvertinimai pateikiami 3 lentelėje.

2 lentelė. Elgesio problemų skalės (EPS) teiginiai

1. Supyksta ant mokytojų ar bendraklasių
2. Atsikalbinėja mokytojams
3. Ignoruoja reikalavimus ar elgiasi priešingai, nei reikalaujama
4. Tyčia daro tai, kas erzina kitus žmones (mokytojus ar bendraklasius)
5. Smerkia kitus už savo paties klaidas
6. Yra pernelyg jautrus (-i) ir lengvai kitų suerzinamas (-a)
7. Yra kandus (-i) ir kerštingas (-a)
8. Keikiasi ir nešvankiai kalba
9. Vėluoja į pamokas
10. Pralaidžia pamokas be pateisinamos priežasties
11. Meluoja
12. Neatlieka užduočių nesant tam jokių rimtų priežasčių
13. Ateina į pamokas prisirūkęs (-iusi)

Kaip matome iš 3 lentelės, daugumos skalių patikimumas viršija 0,6. Metodikos konstrukto tinkamumas buvo įvertintas nustatant skalių konvergenciją/divergenciją bei atliekant faktorinę skalių analizę. Skalių koreliacinė matrica pateikiama 4 lentelėje.

Jei skalės matuoja skirtingas savybes, skirtingų tapatumo būvių skalių koreliacijos turi būti mažos arba neigiamos, o to paties tapatumo būvio skirtingų skalių koreliacijos – reikšmingos. Dauguma atvejų taip ir yra. Ideologinių ir tarpasmeninių skalių konvergencija svyruoja nuo 0,26 iki 0,57. Tuo tarpu ideologinių skalių divergencija nuo -0,32 iki 0,19, o tarpasmeninių skalių divergencija tarp -0,40 ir 0,36. Skalių konvergencija/divergencija yra panaši į literatūroje randamus skalių konvergencijos/divergencijos įvertinimus (Adams ir kiti, 1989).

Kaip dar vienas metodas konstrukto tinkamumui įvertinti buvo naudojama faktorinė analizė skalėms. Idealiu atveju faktorinės analizės rezultatas turėtų būti keturi faktoriai, atitinkantys keturis tapatumo būvius. Atliekant tyrimus, kai skalėms buvo taikyta faktorinė analizė, nustatyta nuo trijų iki šešių faktorių, paaiškinančių nuo 69 proc. iki 88 proc. dispersijos (Adams ir kiti, 1989). Dažniausiai faktorinės analizės rezulta-

3 lentelė. Cronbach α reikšmės IOEIBM skalėms

Skalės pavadinimas	Cronbach α
Ideologinė sumaištis	0,59
Ideologinis prisiimtas tapatumas	0,76
Ideologinis moratoriumas	0,68
Ideologinis sukurtas tapatumas	0,63
Tarpasmeninė sumaištis	0,67
Tarpasmeninis prisiimtas tapatumas	0,74
Tarpasmeninis moratoriumas	0,56
Tarpasmeninis sukurtas tapatumas	0,76

tas būdavo trijų faktorių struktūra, kur tapatumo sumaištis ir moratoriumo skalės priklausydavo tam pačiam faktoriui. Autoriaus atlikto tyrimo gauta faktorinė struktūra pateikiama 5 lentelėje.

Trys faktoriai, kurių savosios vertės yra didesnės nei 1, paaiškina 66,5 proc. duomenų dispersijos. Faktorinė struktūra iš esmės yra atitinkanti teoriją. Gaunami trys skirtingi faktoriai, kuriuos galima interpretuoti kaip sukurtą tapatumą, prisiimtą tapatumą ir tapatumo moratoriumą. Neigiamų verčių tapatumo sumaištis

skalės priklauso sukurtą tapatumo faktoriui, tai teoriškai paaiškinama, nes šie būviai teoriškai poliariški. Tačiau reikia pastebėti, kad nors ir santykiškai gerokai mažesniais svoriais, tačiau ideologinės sumaištis skalė teigiamai priklauso moratoriumo faktoriui, o tarpasmeninės sumaištis skalė teigiamai priklauso prisiimto tapatumo faktoriui.

Tiriamieji buvo suklasifikuoti į keturis tapatumo būvius ideologinėje ir tarpasmeninėje tapatumo srityse ir pagal bendrojo tapatumo įvertinimus naudojant Adamso ir kitų (1989) nurodytą procedūrą. Tiriamieji priskiriami konkrečiam tapatumo būviui, jei jų būvio skalės rezultatas buvo daugiau nei vienas standartinis nuokrypis aukščiau vidurkio. Jei dviejų skalių rezultatai buvo daugiau kaip vienas standartinis nuokrypis aukščiau vidurkio, tiriamieji, kaip rekomenduota Adamso ir kitų (1989), buvo klasifikuojami į teoriškai žemesnį iš dviejų būvių pagal hierarchiją sukurtas tapatumas → mora-

4 lentelė. Koreliacinė IOEIBM skalių matrica

	Ideologinė sumaištis	Ideologinis prisiimtas tapatumas	Ideologinis moratoriumas	Ideologinis sukurtas tapatumas	Tarpasmeninė sumaištis	Tarpasmeninis prisiimtas tapatumas	Tarpasmeninis moratoriumas	Tarpasmeninis sukurtas tapatumas
Ideologinė sumaištis		0,07	0,19*	-0,32**	0,26**	-0,09	0,06	-0,11
Ideologinis prisiimtas tapatumas			0,11	-0,14	0,32**	0,53**	0,10	-0,11
Ideologinis moratoriumas				-0,21*	-0,10	0,04	0,39**	0,04
Ideologinis sukurtas tapatumas					-0,20*	0,08	0,23*	0,57**
Tarpasmeninė sumaištis						0,16	-0,03	-0,40**
Prisiimtas tapatumas							0,16	0,04
Tarpasmeninis moratoriumas								0,36**
Tarpasmeninis sukurtas tapatumas								

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$

5 lentelė. *Faktorinė instrumento struktūra naudojant „varimax“ pasukimą**

	1 FAKTORIUS <i>sukurtas tapatumas</i>	2 FAKTORIUS <i>prisiimtas tapatumas</i>	3 FAKTORIUS <i>tapatumo moratoriumas</i>
Ideologinis tapatumas			
Sumaištis	-0,53		(0,45)
Prisiimtas tapatumas		0,84	
Moratoriumas			0,84
Sukurtas tapatumas	0,83		
Tarpasmeninis tapatumas			
Sumaištis	-0,52	(0,48)	
Prisiimtas tapatumas		0,84	
Moratoriumas	(0,37)		0,72
Sukurtas tapatumas	0,80		(0,28)
Faktoriaus paaiškinamos dispersijos %	26,8	22,1	17,7
Faktorių savosios vertės	2,15	1,77	1,41

*mažesni kaip 0,20 svoriai neparodyti.

6 lentelė. *Tapatumo būvių skalių vidurkiai, standartiniai nuokrypiai, ribos ir būvių kategorizavimo pjūvio taškai*

	Vidurkis*	Std. nuokrypis*	Ribos*	Pjūvio taškai**
<i>Ideologinis tapatumas</i>				
Sumaištis	26,4 (22,1)	6,9 (5,7)	13–43 (10–41)	34 (28)
Prisiimtas tapatumas	21,1 (19,6)	7,2 (6,3)	8–43 (8–36)	29 (26)
Moratoriumas	28,7 (26,5)	7,4 (6,3)	9–44 (8–44)	37 (33)
Sukurtas tapatumas	33,2 (32,8)	6,5 (5,3)	16–45 (20–47)	40 (38)
<i>Tarpasmeninis tapatumas</i>				
Sumaištis	21,0 (22,3)	7,1 (5,1)	9–40 (9–36)	29 (27)
Prisiimtas tapatumas	15,0 (20,2)	5,5 (5,8)	8–38 (8–38)	21 (26)
Moratoriumas	29,0 (27,6)	6,5 (4,9)	13–46 (8–38)	36 (33)
Sukurtas tapatumas	30,7 (32,6)	8,2 (4,6)	10–47 (19–45)	39 (38)

* skliausteliuose pateikti atitinkami duomenys iš Grotevanto ir Adamso (1984) Teksaso studentų imties

** Adamso ir kitų (1989) rekomenduojami pjūvio taškai studentų imtims

toriumas→prisiimtas tapatumas→tapatumo sumaištis. Tuo būdu tarpasmeninėje srityje suklasifikuoti pavyko 55 tiriamuosius, ideologinėje – 59 ir suminio tapatumo atveju – 55 tiriamuosius. Neklasifikuotus tiriamuosius Adamsas ir kiti (1989) vadina „neišreikštais moratoriumais“ ir priklausomai nuo jų demonstruojamų savybių siūlo nagrinėti kartu su „tikraisiais“ mo-

ratoriumais arba kaip atskirą grupę. Tačiau apdorojant čia pristatomo tyrimo rezultatus pastebėta, kad neklasifikuoti tiriamieji pagal adaptacijos mokykloje kintamuosius reikšmingai nesiskiria nė nuo vieno būvio grupės ir yra artimiausi bendram imties vidurkiui. Todėl neklasifikuotų tiriamųjų rezultatai toliau nebuvo nagrinėjami.

7 lentelė. Vieno faktoriaus dispersinė analizė adaptacijos kriterijams ir ideologinio tapatumo būviui

N	Vidurkiai tapatumo būviams				F	p
	Sumaištis	Prisiimtas tapatumas	Moratoriumas	Sukurtas tapatumas		
SSAS	68,7 ^a	66,8 ^a	64,9 ^a	68 ^a	0,269	0,848
Populiarumas	0,13 ^a	0,12 ^a	0,18 ^{a*}	0,11 ^{a*}	1,334	0,273
EPS	63,6 ^a	67,3 ^a	58,3 ^a	60,6 ^a	0,796	0,501

^a Ta pačia raide pažymėtų vidurkių skirtumas nereikšmingas, kai $p < 0,05$
^{*} $p < 0,1$

8 lentelė. Vieno faktoriaus dispersinė analizė adaptacijos kriterijams ir tarpasmeninio tapatumo būviui

N	Vidurkiai tapatumo būviams				F	p
	Sumaištis	Prisiimtas tapatumas	Moratoriumas	Sukurtas tapatumas		
SSAS	60,5 ^a	72,3 ^c	63,3 ^{ab*}	70,5 ^{bc*}	4,016	0,012
Populiarumas	0,10 ^a	0,15 ^a	0,13 ^a	0,15 ^a	0,775	0,513
EPS	68,9 ^b	71,7 ^b	58,5 ^a	56,3 ^a	4,301	0,009

^a Ta pačia raide pažymėtų vidurkių skirtumas nereikšmingas, kai $p < 0,05$
^{*} $p < 0,1$

Tapatumo būvių ir socialinės adaptacijos mokykloje kintamųjų ryšys. Buvo nagrinėjamas adaptacijos mokykloje matų bei ideologinio ir tarpasmeninio tapatumo ryšys. Aprašomoji tapatumo būvių skalių statistika pateikiama 6 lentelėje. Iš palyginti skliausteliuose pateiktų užsienio tyrinėtojų duomenų matome, kad šiame tyrime tapatumo būvių standartiniai nuokrypiai yra didesni ir dažnai platesnės svyravimų ribos.

Kintamųjų ryšys buvo nustatomas lyginant, kaip kinta adaptacijos kintamųjų lygiai priklausomai nuo tapatumo būvio. Tam buvo naudojama vieno faktoriaus dispersinė analizė su Duncan kriterijumi Post Hoc palyginimams. Adaptacijos rodiklių vidurkių palyginimas priklausomai nuo tapatumo būvio ideologinėje ir tarpasmeninėje tapatumo srityse pateikiamas 7–8 lentelėse.

Ideologinio tapatumo srityje didelių tapatumo būvių pagal tirtus adaptacijos mokykloje ro-

diklius skirtumų nebuvo nustatyta. Tarpasmeninio tapatumo srityje statistškai reikšmingi ($p < 0,05$) skirtumai buvo nustatyti subjektyvios socialinės adaptacijos ir elgesio srityse. Tapatumo sumaišties būvio tiriamieji buvo reikšmingai mažiau patenkinti savo santykiais su bendraklasiais nei tiriamieji, klasifikuoti į sukurto ar prisiimto tapatumo būvius. Moratoriumo būvio tiriamieji subjektyviai prasčiau vertino savo santykius nei priklausantieji prisiimto tapatumo būviui. Elgesio srityje sukurto tapatumo ir moratoriumo būvių tiriamųjų elgesys mokytojų buvo vertinamas reikšmingai žemiau nei tapatumo sumaišties ir prisiimto tapatumo būvių tiriamųjų.

Rezultatų aptarimas

Lietuviška IOEIBM versija pasirodė esanti patikima ir tinkamo konstrukto, kurie iš esmės

atitinka literatūros duomenis apie angliškos versijos patikimumą ir tinkamumą. Todėl būtų prasminga naudoti šią tyrimo priemonę tolesniems tapatumo būvių tyrimams Lietuvoje.

Socialinės adaptacijos srityje tyrimo rezultatai iš dalies patvirtina hipotezę, kad sukurto tapatumo ir moratoriumo būviams priskirtini žmonės yra mažiau patenkinti savo socialiniais santykiais nei priskirtini prisiimto tapatumo ir tapatumo sumaištis būviams. Nustatyta tik tarpasmeninio tapatumo skirtumų. Kaip ir manyta, moratoriumo būvio tiriamieji buvo mažiau patenkinti savo socialiniais santykiais nei tiriamieji, priskirti prisiimto tapatumo būviui. Kitaip nei manyta, sukurto tapatumo būvio tiriamieji pagal savo pasitenkinimą santykiais su bendraklasiais buvo arčiau prie prisiimto tapatumo būvio tiriamųjų, o tapatumo sumaištis būvio moksleiviai – arčiau prie moratoriumo būvio. Šiuo atveju pasitenkinimas santykiais su bendraklasiais teigiamai siejasi su tarpasmeninės srities pasirinkimais.

Populiarumo srityje vėlgi tyrimo duomenys iš dalies patvirtino pradinę tyrimo hipotezę. Ideologinio tapatumo atveju moratoriumo būvio tiriamieji buvo populiariausi, nors jų vidurkio skirtumo nuo sukurto tapatumo būvį pasieksių moksleivių reikšmingumas nepasiekė įprastai taikomo 0,05 kriterijaus ($p = 0,063$). Tačiau atvirkščiai nei prognozuota, sukurto tapatumo būvio tiriamieji buvo mažiausiai populiariūs. Galbūt padaryti pasirinkimai suponuoja mažesnę socialiniam patrauklumui būtiną lankstumą.

Elgesio srityje tyrimo hipotezė, kad prisiimto tapatumo būvio tiriamieji pasižymės adaptyviausiu elgesiu mokykloje, o moratoriumo būvio moksleiviai – mažiausiai adaptyviu, buvo daugiausia patvirtinta. Tarpasmeninio tapatumo atveju prisiimto tapatumo būvio tiriamieji gavo

aukščiausius elgesio įvertinimus, ir jų vidurkis buvo reikšmingai didesnis už moratoriumo būvio tiriamųjų. Ideologinio tapatumo atveju skirtumas buvo prognozuota kryptimi, tačiau statistiškai nereikšmingas. Reikia pastebėti, kad tarpasmeninio tapatumo atveju tiriamųjų, kuriems būdinga tapatumo sumaištis, elgesys buvo vertinamas reikšmingai aukščiau nei sukurto tapatumo būvio tiriamųjų. Matyt, tapatumo sumaiščiai būdingas konformizmas leidžia geriau prisitaikyti prie mokyklos reikalavimų, tuo tarpu padaryti asmeniškai svarbūs pasirinkimai gali ne visada tilpti į institucijoje vertinamo elgesio rėmus.

Išvados

1) Atliekant šį tyrimą lietuviška IOEIBM versija pasirodė esanti patikima ir tinkama, todėl būtų prasminga ją naudoti tolesniems tyrimams.

2) Ideologinėje srityje moratoriumo būvio tiriamieji yra populiariausi tarp bendraamžių nei sukurto tapatumo būvio tiriamieji. Galima manyti, kad tvirtų pažiūrų neturintis žmogus labiau priimančias skirtumus ir atviresnis, o tai didina patrauklumą.

3) Tapatumo būviai, kuriems būdingas tarpasmeninės srities pasirinkimų nebuvimas (t. y. sumaištis ir moratoriumas), siejasi su prasčiau subjektyvia socialine adaptacija nei būviai, kuriems būdingi pasirinkimai (t. y. prisiimto ir sukurto tapatumo).

4) Tapatumo būviai, kuriems nebūdingos tarpasmeninės srities paieškos (t. y. sumaištis ir prisiimto tapatumo), siejasi su labiau mokyklos institucijai priimtiniu elgesiu nei būviai, kuriems paieškos yra būdingos (moratoriumo ir sukurto tapatumo). Tai skatina daryti nemalonią išvadą, kad mokyklos institucija paieškų neskatina.

LITERATŪRA

1. Adams G. R., Shea J. & Fitch S. A. Toward the development of an objective assessment of ego identity status // *Journal of Youth and Adolescence*. 1979, 8, p. 223–237.
2. Adams G. R., Bennion L. & Huh K. Objective measure of ego identity status: A reference manual. Logan: Utah State University, 1989.
3. Antinienė D. Tautinė tapatybė kaip vienas iš asmens tapatumo aspektų // *Psichologija*. 1999, 20, p. 41–50.
4. Erikson E. H. *Identity: Youth and crisis*. New York: Norton, 1968.
5. Grotevant H. D. & Adams G. R. Development of an objective measure to assess ego identity in adolescence: validation and replication // *Journal of Youth and Adolescence*. 1984, 13, p. 419–436.
6. Marcia J. E. Development and validation of ego-identity status // *Journal of Personality and Social Psychology*. 1966, 3, p. 551–558.
7. Marcia J. E. Ego identity status: Relationship to change of self-esteem, „general maladjustment“, and authoritarianism. *Journal of Personality*. 1967, 35, p. 118–133.
8. Marcia J. E. Identity ir adolescence / J. Adelson (Ed.) // *Handbook of adolescent psychology*. New York: Willey, 1980, p. 159–187.
9. Marcia J. E. Relational roots of identity / J. Kroger (Ed.) // *Discussions on ego identity*, p. 47–57). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 1993, p. 159–187.
10. Marcia J. E., Waterman A. S., Matteson D. R., Archer S. L. & Orlofsky J. L. // *Ego identity: A handbook of psychosocial research*. New York: Springer-Verlag, 1993.
11. Pikūnas J. *Nuo asmens iki asmenybės*. Chicago, IL: Ateitis, 1990.
12. Pikūnas J. *Asmenybės vystymasis: Kelias į savęs atradimą*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1994.
13. Pikūnas J., Palujanskienė A. *Asmenybės vystymasis: kelias į savęs atradimą*. Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras, 2000.
14. Vaičiulienė A. Tapatumas ir tapatumo krizė pauglystėje // *Psichologija*. 19, (1999a), p. 108–117.
15. Vaičiulienė A. Paauglio tapatumo raida tėvų skyrybas patyrusioje šeimoje // *Psichologija*. (1999b), 20, p. 32–40.
16. Waterman A. S. Identity as an aspect of optimal psychological functioning / G. R. Adams, T. P. Gullotta & R. Montemayor (Eds.) // *Advances in adolescent development: Vol.4. Adolescent identity formation* (p. 51–72). Newbury Park: Sage, 1992.
17. Worchel S. & Goethals G. R. *Adjustment*. 2nd / Ed. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1989.

RELATION SHIPS AMONG IDENTITY STATUSES AND SOCIAL ADAPTATION AT SCHOOL INDICES

Visvaldas Legkauskas

Summary

Research report on relationship between ego identity and aspects of social functioning at school is presented. Subjects were 110 Lithuanian 12-th graders, 46 male and 64 female. For the assessment of identity status the Extended Objective Measure of Ego Identity Status, final revision (EOMEIS-2) developed by Adams, Bennion, and Huh (1989) was translated into Lithuanian language. Self-report Subjective Social Well-Being Scale and Problem Behavior Scale completed by teachers, as well as popularity in class, served as

functioning in school indices and also as a criteria for predictive validation of the EOMEIS-2.

EOMEIS showed satisfactory reliability and construct and criterion validity. Ideological moratoriums were more popular than ideological achievers. Interpersonally committed statuses had better subjective social adaptation than interpersonally non-committed statuses. Interpersonal diffusions and foreclosures displayed less problem behaviors than interpersonal moratoriums and achievers.

Įteikta 2000 10 15